

Stanisław Fita

Najstarszy oddział Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza

Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 40, 191-197

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z ŻYCIA TOWARZYSTWA

Stanisław Fita

NAJSTARSZY ODDZIAŁ TOWARZYSTWA LITERACKIEGO IM. ADAMA MICKIEWICZA

Powstałe w 1886 roku we Lwowie Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza w pierwszych latach swego istnienia miało charakter elitarny i wąski zakres działalności. Mogli do niego należeć badacze Adama Mickiewicza i jego epoki, zaś przedmiotem wspólnie podejmowanych badań była problematyka związana z życiem i twórczością poety. Towarzystwo pod przewodnictwem profesora Romana Pilata przystąpiło do prac nad edycją krytyczną dzieł Mickiewicza, wydawało swój „Pamiętnik” wypełniony rozprawami i artykułami o Mickiewiczu, gromadziło bibliografię mickiewiczowską a także kompletowało specjalistyczną bibliotekę. Taki charakter prac Towarzystwa sprawiał, że jego działalność, mimo iż dla rozwoju nauki niezwykle użyteczna, nie budziła zainteresowania w szerszych kręgach inteligencji, nie udawało się też pozyskiwać zbyt wielu zamożnych mecenasów, którzy wspieraliby materialnie jego poczynania. Toteż pod koniec XIX wieku w gronie członków zaczyna się poważnie dyskutować o potrzebie wprowadzenia różnych innowacji, a nawet o pewnej zmianie profilu działalności.

Na zebraniu Wydziału (czyli Zarządu) Towarzystwa w dniu 2 stycznia 1899 roku historyk Ludwik Finkel i młody polonista lwowski, Tadeusz Pini, od 1897 roku członek Wydziału, wystąpili z inicjatywą rozszerzenia zakresu poszukiwań badawczych Towarzystwa i w związku z tym zmiany dotychczasowego „Pamiętnika Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza” z rocznika na kwartalnik poświęcony „ umiejęt-nemu badaniu dziejów piśmiennictwa polskiego i ogólnej wiedzy o literaturze”.

Po trwających ponad rok dyskusjach, w lipcu 1900 roku dokonano zmian we władzach Towarzystwa (prezesem został Wilhelm Bruchnalski) i przystąpiono do dokonania zmian w statucie. Teraz inaczej określono zadania oraz zdemokratyzowano skład osobowy Towarzystwa. Członkiem mógł zostać nie tylko pracownik naukowy znany przede wszystkim ze swoich prac o Mickiewiczu, ale „każdy badacz piśmiennictwa polskiego lub miłośnik literatury polskiej”. Realizacji celów

statutowych miały służyć: wydawanie czasopisma poświęconego nauce o literaturze, inicjowanie i popieranie innych wydawnictw naukowych, urządzanie zebrań literackich i obchodów ku czci wybitnych pisarzy oraz zakładanie w różnych miejscowościach oddziałów, które miały działać w oparciu o własne regulaminy zatwierdzone przez władze Towarzystwa we Lwowie¹.

Najważniejszym osiągnięciem nowego Wydziału stało się regularne wydawanie od 1902 roku kwartalnika „Pamiętnik Literacki”; w ciągu najbliższych lat znacznie wzrosła liczba członków: podczas gdy pod koniec XIX w. było ich około 170, w roku 1904 na listach członków znajduje się 315 nazwisk, wśród nich około 100 – to mieszkańcy, zwłaszcza nauczyciele, miast i miasteczek prowincjonalnych ówczesnej Galicji. Jednym z niewątpliwych sukcesów Towarzystwa było utworzenie pierwszej filii pozalwowskiej: powstała ona w Tarnowie w grudniu 1901 roku.

Inicjatorem i głównym organizatorem był Tadeusz P i n i (1872–1937)², który od jesieni 1900 roku pracował jako nauczyciel gimnazjalny w Tarnowie i od początku przygotowywał grunt dla zaszczepienia tu idei Mickiewiczowskiego Towarzystwa. Swoje plany przedstawiał sekretarzowi Wydziału, Bronisławowi Gubrynowiczowi, już 22 października 1900, narzekając jednocześnie na marazm i brak zainteresowań kulturalnych miejscowej inteligencji:

Panuje tu bowiem taka stoicka obojętność na wszelkie sprawy, nie pozostające w bezpośrednim związku z żołądkiem, jakiej zapewne nawet w Kulikowie się nie znajdzie. Za przykład może posłużyć odczyt, jaki miał tu niedawno Piekosiński (rodem z Tarnowa, a więc mający tu krewnych i znajomych), odczyt historyczny o przeszłości Tarnowa – było na nim summa summarum sześciu, dostownie: sześciu słuchaczy. W gronie nauczycielskim stosunki nie o wiele lepsze...³.

Przedłużanie się prac nad nowym statutem i oczekiwanie na jego zatwierdzenie przez Namiestnictwo we Lwowie sprawiły, że tarnowska filia zainaugurowała swoją działalność dopiero pod koniec 1901 roku. 1 grudnia miejscowy tygodnik „Pogoń” zamieścił informację o powstaniu filii Towarzystwa Literackiego i zaapelował:

Towarzystwo, którego celem jest pielęgnowanie literatury ojczystej, tej jedynej dziedziny, której nam wydrzeć nie zdołano i w której duch narodowy najnieskazitelniej się przechowuje, powinno znaleźć poparcie u wszystkich [...] – a byłoby już bardzo smutnym świadectwem dla społeczeństwa, które by nie popierało takich celów wówczas, kiedy w bratniej dzielnicy wróg więzi i katuje dzieci polskie za to, że chcą zachować swój język ojczysty i że się uczą literatury narodowej. A wszakże program Towarzystwa Mickiewiczowskiego jest tylko na naukowych podstawach opartym programem tych biednych, małoletnich męczenników poznańskich⁴.

W dniu 2 grudnia 1901 roku wybrano zarząd, na którego czele stanął miejscowy nauczyciel geografii i prezes oddziału Towarzystwa Pedagogicznego radca Karol B e n o n i (1841–1904). W skład zarządu weszli: Jan Jędrzejowski – zastępca

prezesa, Tadeusz Pini – sekretarz, Kasper Ciołkosz – skarbnik oraz Michał Bogucki, Wiktor Doleżan, Antoni Marcinkowski, Ludwik Młynek, Franciszek Nowicki (znany poeta młodopolski), Zygmunt Szymański, Tadeusz Szypuła i Stanisław Zathej – członkowie. W listopadzie 1902 roku, po wyjeździe Benoniego do Krakowa (gdzie zmarł 7 stycznia 1904), wybrano na stanowisko prezesa nowego dyrektora gimnazjum w Tarnowie, Romana Zawilińskiego (1855 – 1932), znanego językoznawcę i etnografa, edytora tekstów literatury staropolskiej, członka Akademii Umiejętności, założyciela i redaktora „Poradnika Językowego”⁵.

Podstawową formą pracy tarnowskiego oddziału było organizowanie odczytów literackich. Przeważały tematy związane z literaturą współczesną. Prelegentami byli miejscowi nauczyciele, czasem – zwłaszcza w najwcześniejszym okresie – zapraszano gości z innych ośrodków.

W czasie inauguracyjnego zebrania w dniu 6 grudnia 1901 wykład o twórczości Stanisława Wyspiańskiego wygłosił Bronisław Gubrynowicz ze Lwowa. Dwukrotnie oddział tarnowski gościł profesora Stanisława Dobrzyckiego z Fryburga, który wygłosił prelekcje: *Pierwiastki rodzime i obce w literaturze polskiej* oraz *O Tolstoju i jego stosunku do literatury polskiej*. W lutym 1902 roku Piotr Chmielowski wystąpił z wykładem o Wyspiańskim. Ponadto gośćmi oddziału byli współcześni pisarze: Lucjan Rydel i Władysław Orkan, którzy zapoznali publiczność z fragmentami swoich nowych utworów.

Najczęściej jednak występowali prelegenci miejscowi. Do najaktywniejszych należał Tadeusz Pini, który wygłosił wiosną 1902 roku cykl trzech prelekcji o *Nie-Boskiej komedii* Zygmunta Krasińskiego, później mówił o twórczości Gustawa Daniłowskiego, a już po ponownym przeniesieniu się do Lwowa przyjechał tu we wrześniu 1903 z odczytem o *Pieśni Legionów* Józefa Wybickiego. Dalej należy wymienić Kaspra Ciołkosza, Antoniego Marcinkowskiego, Stanisława Zatheya, rejenta Bronisława Dzieciołowskiego i innych. Tematyka prelekcji dotyczyła przede wszystkim twórczości pisarzy współczesnych, a więc: Stanisława Przybyszewskiego, Jana Kasprowicza, Stanisława Wyspiańskiego, Józefa Weyssenhoffa, Stefana Żeromskiego, Jana Augusta Kisielewskiego a także najnowszych utworów Sienkiewicza i Prusa oraz poezji Marii Konopnickiej, której jubileusz 25-lecia twórczości uczczono okolicznościowym wieczorem literackim.

Wyjątkowo przedmiotem odczytów była twórczość Adama Mickiewicza: w roku 1903 Stefan Morawiecki wygłosił prelekcję pt. *Mickiewicz i Maryla*, a członkowie Towarzystwa recytowali wiersze poety, w listopadzie 1904 odbył się „Wieczorek Mickiewiczowski”, podczas którego Roman Zawiliński odczytał i omówił „ciekawą apokryf Mickiewiczowski”. Poza tym dawniejszej literatury dotyczyły odczyty o Słowackim, Edmundzie Wasilewskim, Franciszku Morawskim, Kajetanie Koźmianie, Stefanie Garczyńskim, Julianie Klaczce oraz takie tematy jak *Miłość*

w życiu i utworach poetów naszych XVI wieku (S. Zathej), *Napoleon w poezji polskiej* (S. Morawiecki), *Retrospektywny pogląd na rozwój teatru w Polsce do końca XIX wieku* (K. Ciołkosz).

Wygłaszano również odczyty z dziejów literatur obcych. Najczęściej omawiał takie tematy romanista Maurycy Paciorkiewicz (*Średniowiecze literatury francuskiej, Próba psychologii dzisiejszej Francji, O najnowszym dziele Brunétiere'a*, a także *Światopelk Czech i jego utwory*). Ponadto Zawiliński mówił o współczesnym powieściopisarstwie chorwackim, były też prelekcje o Puszkynie, Goethem oraz współczesnych twórcach – Gabrieli d'Annunzio i Maksymie Gorkim.

Takich prelekcji wygłoszono w ciągu trzech lat 50. Oprócz tego organizowano inne imprezy. I tak 8 marca 1902 odbył się „Żywy dziennik literacki”, składający się z kilku krótkich prelekcji (m. in. T. Piniego o współczesnej powieści polskiej i o historiach literatury polskiej, W. Doleżana *Nieco o naszym smaku artystycznym*, K. Ciołkosza *O tendencyjności w sztuce*), a także ze związanych mówionych recenzji wybranych nowości literackich (np. J. Jędrzejowski ocenił głośną wówczas książkę Ignacego Matuszewskiego *Słowacki i nowa sztuka*).

Niestety, zainteresowanie imprezami organizowanymi przez filię Towarzystwa Literackiego, początkowo znaczne, wkrótce zaczęło słabnąć a tarnowska inteligencja, poza nielicznym gronem entuzjastów, zachowywała się obojętnie i nie wyrażała czynnego poparcia dla działań Towarzystwa. O ile na prelekcji Piotra Chmielowskiego w sali „Sokoła” zgromadziły się tłumy, a później przechodzącego ulicami miasta gościa pozdrawiały liczne grupy młodzieży, wdzięcznych czytelników jego niedawno wydanej *Historii literatury polskiej*, na spotkaniu z Władysławem Orkanem wiosną 1903 roku zjawili się kilkanaście osób oraz przyprowadzona przez nauczycieli grupa młodzieży szkolnej⁶.

Tadeusz Pini starał się o zapraszanie znanych wykładowców oraz wybitnych pisarzy:

[...]staram się też – pisał do Gubrynowicza 28 kwietnia 1902 – o ściągnięcie Wyspiańskiego, który by nam zapełnił kasę ogromnie – przy tym mają przyjechać (co już obiecali) Żuławski i Konczyński.

Niestety, żaden z wymienionych do Tarnowa nie przyjechał, nie udało się zaprosić Wyspiańskiego, który przed kilkunastu laty zachwycał się zabytkami miasta i wykonał tu szereg rysunków⁷.

Również liczba członków, z początku wyjątkowo duża, stopniowo malała: w momencie powstania filii zgłosiło się 130 członków, później na listach figuruje nie więcej niż 30 nazwisk. Składki wpływały nieregularnie, trudno było uzyskać wsparcie z innych źródeł. Toteż dla ratowania finansów oddziału postanowiono zorganizować „raut literacko-artystyczny z żywym dziennikiem humorystycznym i tombolą”. Z inicjatywą wystąpił Pini w lutym 1903, zrealizowano ją już po jego

wyjeździe do Lwowa, 6 marca 1904 roku. Fantami były najnowsze książki literackie i naukowe, obrazy malarzy polskich oraz autografy wybitnych polskich autorów. Pini dbał szczególnie o zebranie dużej liczby autografów. Już 16 lutego 1903 r. informował Gubrynowicza o otrzymaniu „ładnego zbioru” autografów z redakcji „Biblioteki Warszawskiej” i „Krytyki”, zaś w liście z 1 marca pisał: „Dziś dostałem z Warszawy od prof. Kallenbacha bardzo ładny zbiór z autografami Kraśzewskiego, Lenartowicza, Godebskiego, Sienkiewicza, Orzeszkowej, Deotymy itd., itd.”. Podobno „tombola” była imprezą udaną, nie przyczyniła się jednak do poprawy stanu finansów Towarzystwa⁸.

Z inicjatywy oddziału założono w Tarnowie czytelnię czasopism oraz bibliotekę. W liście z 6 maja 1902 Pini informował Gubrynowicza o zamiarach i pierwszych osiągnięciach:

Jest to rzecz ogromnie ważna, bo czytelnia czasopism i biblioteka staną się niewątpliwie główną podstawą rozwoju tutejszego oddziału. Proszę sobie wyobrazić miścinę, nie mającą żadnego zbornego punktu dla inteligencji, obecnie dosyć rozruszanej, nie mającą żadnej biblioteki, oprócz lichej wypożyczalni Jelenia⁹, żadnej czytelnicy, oprócz kasynowo-wojskowej, prenumerujących 10 pism, a łatwo się zrozumie, że czytelnia zawierająca około 100 pism i połączona z jaką taką biblioteką stać się musi dla Tarnowa czymś w rodzaju Ossolineum prowincjonalnego. Wynajęliśmy już lokal, wcale ładny, w „Sokole”, do współki z Tow. miłośników sceny, skutkiem czego 2 sale będą nas kosztowały zaledwie 240 koron. We wrześniu nastąpi otwarcie[...].

Początek już zrobiony. Ja dałem około 100 tomów ze swoich szpargałów. Połoniecki przysłał 30 tomów swoich wydawnictw, pomiędzy innymi Kasprowicza, Staffa, Przybyszewskiego, listy Słowackiego itd. – bardzo ładne rzeczy – a obiecał przysłać więcej – teraz chciałbym udać się do Akademii [Umiejętności], spróbować z innymi księgarniami i zebrać u autorów.

Księgozbiór zasilili darami inni uczeni i wydawcy, między innymi Piotr Chmielowski ofiarował zbiór wszystkich swoich prac o Mickiewiczu i zachęcał innych do podobnych gestów, kilkaset tomów przekazał prezes filii Roman Zawiliński.

Pini miał jeszcze inne plany. Oto 6 maja 1902 donosił Gubrynowiczowi: „Po wakacjach zamyslałam rozpocząć wędrowkę artystyczną po okolicznych miastach z odczytami i przy tej sposobności zakładać gdzie się da kółka Mickiewiczowskie – naturalnie zależne wprost od Lwowa”. Nie ma żadnych informacji o losach tej inicjatywy, najprawdopodobniej nie została ona zrealizowana.

Po kilku latach owocnej działalności tarnowska filia Towarzystwa Literackiego zaczęła zamierać. Wydaje się, że wyjazd Piniego, który od września 1903 roku objął obowiązki nauczyciela w Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie, był najważniejszą przyczyną stopniowego spadku aktywności miejscowego środowiska polonistycznego. Ówczesny prezes, Roman Zawiliński, człowiek niezwykle zasłużony, skupiał swoje wysiłki na kierowaniu redakcją „Poradnika Językowego”, założonego w 1901 roku w Krakowie, pisma, którego siedziba w latach 1903–1908 mieściła się w Tarnowie. Trudności materialne i brak zainteresowania

wśród miejscowej inteligencji doprowadziły do powolnego upadku tak zasłużonej placówki. Już w lipcu 1904 roku trzeba było zamknąć czytelnię z powodu zbyt wysokich kosztów jej utrzymania. Coraz rzadziej organizowane były prelekcje, aż wreszcie w 1905 roku przestaje się słyszeć o jakiegokolwiek działalności. Wydział Towarzystwa we Lwowie próbował ratować sytuację, przez kilka lat nie podejmowano żadnych kroków w kierunku likwidacji oddziału, do Tarnowa przyjeżdżali i usiłowali nawiązać kontakt z miejscowym środowiskiem przedstawiciele władz Towarzystwa ze Lwowa. Niestety, w sprawozdaniu Towarzystwa za lata 1905–1907 stwierdzono z żalem, że w upadku filii tarnowskiej Wydział dostrzega „wprost zatrważający objaw zaniku życia umysłowego na prowincji”. Wkrótce z inicjatywy Mariana Janellego podjęto próbę zorganizowania filii Towarzystwa w Nowym Sączu, która jednak się nie powiodła¹⁰.

Jedyną formą kontynuacji dzieła zapoczątkowanego przez grupę entuzjastów z pierwszych lat XX wieku było powstanie i działalność Miejskiej Biblioteki Publicznej w Tarnowie. Jej narodziny wiążą się z ogólnonarodowymi przygotowaniem do uczczenia setnej rocznicy urodzin Juliusza Słowackiego, zainicjowanymi przez Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza we Lwowie. Tarnowska ksiąźnica przybrała sobie za patrona właśnie Słowackiego. Uchwała o utworzeniu biblioteki została podjęta na posiedzeniu miejscowego koła Towarzystwa Szkoły Ludowej w 1908 roku. Organizatorzy zwrócili się do społeczeństwa z apelem o przekazywanie darów książkowych. Zaczątkiem księgozbioru stał się dar ostatniego prezesa tarnowskiej filii Towarzystwa Literackiego, Romana Zawilińskiego, liczący około 700 tomów. Również dzięki jego inicjatywie do zbiorów powstającej biblioteki włączono księgozbiór rozwiązanej filii Towarzystwa Mickiewiczowskiego, niektóre zaś rzadkie druki z tej kolekcji, np. roczniki czasopism z pierwszej połowy XIX wieku, przekazano Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie¹¹.

Książnica tarnowska otrzymała nazwę Biblioteka Miejska Literacko-Naukowa im. Juliusza Słowackiego, nawiązując do biblioteki tutejszej filii Towarzystwa Literackiego i przedłużając w ten sposób stworzoną tradycję¹².

Tak więc ogniwem łączącym dwa okresy działalności oddziału Towarzystwa, powstałego w roku 1901, a reaktywowanego w 1981 roku, była miejska biblioteka w Tarnowie. A wskrzeszony oddział pracuje owocnie już przez niemal dwadzieścia pięć lat.

Przypisy

¹ B. Nadolski, *Towarzystwo Literackie imienia Adama Mickiewicza 1886–1936. Zarys historii*. Lwów 1937, s. 26; S. Fita, *Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza 1886–1986*, Wrocław 1990, s. 33–34.

² Zob. J. Pini-Suchodolska, *Tadeusz Pini (1872–1937)*, „Pamiętnik Literacki” 1962, z. 3, s. 84–88.

³ Cytowane listy Piniego do Gubrynowicza znajdują się w zbiorach rękopiśmiennych Lwowskiej Biblioteki Naukowej im. W. Stefanyka (dawne Ossolineum), sygn. Gubr. 42/p., 17.

⁴ „Pogoń” 1901, nr 45.

⁵ O początkach filii Towarzystwa Literackiego w Tarnowie pisałem w artykule *Z tradycji Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza w Tarnowie*, „Zeszyty Tarnowskie” 1987, s. 68–73.

⁶ F. H. N[owicki], *Dr Piotr Chmielowski w Tarnowie*, „Pogoń” 1902, nr 6; S. Fita, *Piotr Chmielowski w Towarzystwie Literackim im. Adama Mickiewicza*, „Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza” T. 16: 1981 [druk. 1983], s. 99–100.

⁷ Wyspiański przebywał w Tarnowie w okresie studiów w krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych od 21 do 25 Sierpnia 1889. Zob. *Kalendarz życia i twórczości Stanisława Wyspiańskiego*. Oprac. M. Stokowa, [w:] S. Wyspiański, *Dziela zebrane*. T. 16, vol. 1, Kraków 1971, s. 163–165.

⁸ t... i, *Tombola literacka*, „Pogoń” 1904, nr 10.

⁹ Zygmunt Jeleń (1886–1945), księgarz, nakładca, drukarz, od 1900 r. właściciel księgami oraz wypożyczalni książek w Tarnowie, od 1901 prowadził tu drukarnię. Wydawał książki z różnych dziedzin, m. in. popularną serię komentarzy do lektur szkolnych, pod red. W. Doleżana, „Biblioteka Krytyczna Arcydzieł Literatury Polskiej”.

¹⁰ Zob. B. Nadolski, dz. cyt., s. 34.

¹¹ „Pogoń” 1908, nr 45.

¹² Zob. B. Jaśkiewicz, *Miejska Biblioteka Publiczna w Tarnowie do roku 1918*. [w:] *Z dziejów Miejskiej Biblioteki Publicznej im. J. Słowackiego w Tarnowie 1910–1968*. Praca zbiorowa pod red. B. Jaśkiewicza, Tarnów [1970], s. 23–64.